

De filoloog, de systeemtaalkundige en de taalgebruikslinguïst

Dirk Geeraerts, KU Leuven

Samenvatting

Anders dan beweerd door Van de Velde en van der Horst zijn de recente ontwikkelingen in de taalkunde niet een externe stimulans voor een stagnerende discipline. Ze zijn veeleer te beschouwen als een interne ontwikkeling die de systeemgeoriënteerde taalkunde uit de structuralistische en generativistische tradities vervangt door een taalgebruiksgeoriënteerd perspectief. Door zijn recontextualiserende karakter vertrekt deze aanpak van een visie op taal die, ondanks de methodologische verschillen, dichter bij een oudere geesteswetenschappelijke, filologische benadering ligt dan bij een systeemlinguïstische kijk het geval is.

Abstract

In contrast with the position taken by Van de Velde and van der Horst, current developments in linguistics do not constitute an external stimulus for a stagnating discipline. Rather, they represent an internal evolution that substitutes the system-oriented approach dominant in the structuralist and generativist traditions by a usage-based perspective. Through its recontextualizing nature, and in spite of major methodological differences, this usage-based approach links up more closely with an older, humanistic and philological approach to language studies than system-oriented linguistics did.

Als ik de retoriek wegfilter uit de bijdrage van Van de Velde en van der Horst, dan lijkt de kern van hun betoog mij de volgende te zijn: de taalkunde is haar positie als autonome discipline voor een stuk kwijtgeraakt ten voordele van methodes en inzichten die stammen uit de exacte wetenschappen, en deze evolutie is onderdeel van een langer lopend historisch proces waarbij taal als maatschappelijk en cultureel cement aan belang inboet ten voordele van wetenschap en techniek. Misschien kunnen we die twee aspecten samenvatten als: naarmate de maatschappij minder humanistisch wordt, wordt de beoefening van de taalkunde minder geesteswetenschappelijk.

Ik wil daar graag een alternatieve visie tegenover plaatsen, een die de recente ontwikkelingen in de taalkunde juist ziet als een gedeeltelijke terugkeer naar het oudere

geesteswetenschappelijke perspectief, althans in contrast met de autonomistische taalopvatting tegen welke de lopende ontwikkelingen een tegenbeweging vormen. Ik bouw mijn argumentatie op in vier stappen, en ik concentreer me op de door Van de Velde en van der Horst vermelde ‘kwantitatieve wending’, omdat die wellicht het sterkst de mogelijke natuurwetenschappelijke *outsourcing* van de taalkunde belichaamt. (De cultuurhistorische achtergronden ga ik wel voor een andere gelegenheid laten.)

Eerste stap: noch interdisciplinaire inspiratie, noch kwantificatie zijn ingrijpende innovaties in het taalkundige onderzoek. Van het eerste geven Van de Velde en van der Horst zelf ampel voorbeelden: een heleboel ideeën die we als pijlers van de taalkundige theorievorming beschouwen, zijn aangebracht vanuit andere disciplines. Dat ‘andere disciplines’ moet overigens genuanceerd worden. Vanuit een Europees (of in ieder geval Belgisch) academisch perspectief zijn psychologie, antropologie, neurologie, informatica meestal aparte academische entiteiten, maar in een Amerikaanse context zijn ze vaak samen te vinden in cognitiewetenschappelijke instituten. Het idee van een omvattende *cognitive science* dat ontstond in de Cognitieve Revolutie van de jaren 50 en dat in de Verenigde Staten gestalte kreeg in de vorm van interdisciplinaire instituten en departementen, heeft in Europa maar zelden geleid tot een geïnstitutionaliseerde samenwerking tussen de disciplines. Dat kan het beeld vertekenen: wat in een verkokerde Europese academische structuur buitenaf lijkt, zit elders veel dichter bij elkaar. Ook kwantitatieve methodes in het taalkundige onderzoek zijn minder een innovatie dan men in eerste instantie zou kunnen denken: in experimentele disciplines als psycholinguïstiek en taalpedagogisch onderzoek, en in een observationele discipline als de sociolinguïstiek, was kwantitatieve analyse al lang voor de ‘kwantitatieve wende’ een centraal aspect van de methode.

Tweede stap: dat zowel interdisciplinaire interactie als kwantificatie er in (zekere sectoren van) de taalkunde al veel langer waren, betekent dat we beter moeten afbakenen wat precies nieuw is aan die kwantitatieve omslag. Dat is, zou ik willen zeggen, het feit dat de kwantificatie binnendringt in de beschrijving van de taalstructuur, d.w.z. in de *grammatica* als hart van de taalbeschrijving. In de modulaire visie op taal die populair werd met de opkomst van de generatieve taalkunde is een studiegebied als bijvoorbeeld de sociolinguïstiek perifeer: de echte kern van de taalkunde is de *grammatica*, en die wordt dan nog eens verengd tot de syntaxis – de universele, autonome syntaxis in chomskyaanse zin. Die syntaxis vormt de kern van de taalbeschrijving omdat je (in de chomskyaanse redenering) alleen door het aannemen van een universele syntaxis het taalverwervingsproces kunt verklaren. Die univer-

sele syntaxis neemt de vorm aan van bouwprincipes voor en beperkingen op zinsstructuren, maar heeft geen behoefte aan frequentiegegevens of probabilistische beschrijvingen van het type dat sinds een twintigtal jaren in opkomst is. Dat laatste is dan de sluipende revolutie in de taalkunde: kwantificerende beschrijvingsvormen blijven niet beperkt tot perifere modules zoals de variatielinguïstiek, maar veroveren de linguïstische structuurbeschrijving.

Derde stap: als het ons dus niet zozeer gaat om de kwantificering van de taalkunde als zodanig maar wel om de kwantificering van de grammatica, dan kunnen we ook onderkennen dat die verandering is opgetreden door een combinatie van een technologische *pull* en een theoretische *push*. Enerzijds heeft de digitalisering van de communicatie voor een empirisch reservoir van tekstmateriaal gezorgd, mét de technologische instrumenten om dat materiaal efficiënt te doorzoeken. Er is meer documentatie voorhanden van het feitelijke taalgebruik dan ooit tevoren, maar dat materiaal gebruiken ter descriptieve ondersteuning van het grammaticaonderzoek is vanzelfsprekend slechts interessant voor wie het nut daarvan inziet. En dat is voor de formele syntacticus zoals gezegd niet per se het geval. Daarom is, anderzijds, de theoretische verschuiving belangrijker: corpusmateriaal in het onderzoek betrekken, en ruimer, dat onderzoek op een zo breed mogelijke empirische leest schoeien, wordt van belang doordat de visie op taal zelf verandert.

Ik heb die verschuiving al vaker beschreven als een *recontextualisering* van het taalonderzoek (en ik verwijs graag naar een van die publicaties voor een uitvoeriger exposé: Geeraerts, 2010a). Die benadering is vanaf de jaren 70 voorbereid in verschillende functioneel georiënteerde vormen van taalkunde, en krijgt in de late jaren 80 haar meest uitgesproken vorm wanneer de cognitieve linguïstiek resoluut de betekenis centraal plaatst in de theorievorming. Taal staat dan niet op zichzelf, maar wordt bestudeerd en beschreven als onlosmakelijk ingebed in de lichamelijke, maatschappelijke, culturele, historische ervaring van de mens. Al die contextuele factoren van de menselijke ervaring krijgen een plaats in de grammatica zelf, eerder dan te fungeren als aanhangsel van de autonoom-syntactische kern van de taalbeschrijving. Semantiek bijvoorbeeld is niet langer een aparte module naast de syntaxis, maar is het fundament zelf van de syntactische vormen en constructies. In het bijzonder wordt ook het taalgebruik (de saussureaanse *parole*, de chomskyaanse *performance*) geïntegreerd: de actieve en passieve ervaring van de gebruiker met de taal is een onderdeel van zijn taalkennis.

Een eerste heel belangrijk uitvloeisel van deze verschuiving is de ontwikkeling van een taalgebruiksgebaseerde taalverwervingstheorie, die laat zien hoe

de feitelijke taalinput die jonge kinderen ontvangen samen met algemene leermechanismen het taalverwervingsproces kan verklaren (Tomasello, 2003). Dit is een échte doorbraak (die vreemd genoeg niet door Van de Velde en van der Horst vermeld wordt), omdat de greep van het chomskyaanse taalverwervingsmodel op de linguïstische theorievorming erdoor doorbroken wordt: het is niet langer nodig om een aangeboren universele syntaxis te postuleren om het mysterie van de taalverwerving op te lossen.

Een tweede consequentie is het belang van frequenties. Taalgebruikerservaringen zijn niet van een alles-of-niets-type: taalgebruikers zijn meer of minder vertrouwd met specifieke uitdrukkingvormen, en die variabele verankeringsgraad van taalvormen vraagt een aangepaste, graduele beschrijvingsvorm – een kwantitatieve aanpak, met andere woorden. In het licht van het beeld dat Van de Velde en van der Horst schilderen, is daarbij essentieel dat deze verandering vanuit de taalkunde zelf komt. Het gaat niet om een evolutie waarbij van buitenaf een nieuwe dynamiek wordt gebracht in een gestolde linguïstiek, maar om een interne vernieuwing, waarbij de methodologische innovatie voortvloeit uit een verandering van de theoretische inzichten. Dat blijkt trouwens ook uit de chronologie. Langacker spreekt al in 1987 van een ‘*usage-based linguistics*’ (1987, p. 17), en alvast in de Europese tak van de cognitieve linguïstiek is van in den beginne gebruik gemaakt van corpusgegevens als steekproef van feitelijk taalgebruik. Doorgedreven statistische corpusanalyse verschijnt dan vanaf de millenniumwisseling ten tonele: de proefschriften van Gries (2003) en, in mijn eigen onderzoeksgroep, Grondelaers (2000) introduceren ongeveer gelijktijdig het gebruik van regressietechnieken in het grammaticale onderzoek. Vanaf dat moment neemt het belang van kwantitatieve methoden alleen maar toe, en je kunt je op dit moment geen degelijke linguïstische opleiding voorstellen zonder een behoorlijke component experimentele en corpuslinguïstische methodologie.

Vierde stap: als we accepteren dat de kwantitatieve wending niet een intrusie van buitenaf is, maar het resultaat van een interne theoretische ontwikkeling binnen de taalkunde, dan moet de relatie met een geesteswetenschappelijke opvatting van de taalkunde genuanceerd bekeken worden. De recente ontwikkelingen zijn immers niet in de eerste plaats gericht tegen een geesteswetenschappelijke benadering van taal, maar integendeel tegen de doorgedreven vorm van systeemtaalkunde die we als autonome syntaxis en universele grammatica aantreffen in de extreme vormen van de formele taalkunde. Dat wil zeggen dat we, anders dan Van de Velde en van der Horst, drie en niet twee verschillende types van taalkund(ig)e kunnen onderscheiden: de geesteswetenschappelijke, de systeemlinguïstische, en de taalgebruiksgeoriën-

teerde. De geesteswetenschappelijke taalkundige is in de eerste plaats filoloog: iemand die nauwkeurig en zorgvuldig omgaat met (in het bijzonder ook historische) teksten, die werk maakt van goed interpreteren, die taal in haar historische en maatschappelijke verband ziet. Is dit de oudste, in de verte renaissanceïstische persona van de taalkundige, dan staat aan het andere eind van het chronologische spectrum de taalgebruikstaalkundige: iemand die de volle rijkdom van het taalmateriaal waarover we nu beschikken met aangepaste middelen te lijf gaat. Tussen die twee in, historisch gesproken, staat de systeemtaalkundige: de taalkundige die in navolging van De Saussure en Chomsky taal ziet als een op zich staand systeem, in het extreme geval met een universele geldigheid.

Als we die drie types met elkaar vergelijken dan staat de taalgebruikstaalkundige dichter bij de filoloog dan bij de systeemtaalkundige. Beiden gaan immers uit van een gecontextualiseerde visie op taal, d.w.z. een visie op taal als een variabel gegeven waarin individuele, maatschappelijke, culturele, historische, en algemeen-menselijke factoren samenkomen, veeleer dan een autonoom systeem. Hier heb ik al vaker op gewezen: de onderliggende trend in de recentere ontwikkelingen is in een aantal opzichten een terugkeer naar de visie op taal die dominant was in het prestructuralistische tijdvak (Geeraerts, 2015). De gedachte dat hiermee aangeknoopt wordt bij een oudere kijk op taal past overigens ook bij de vaststelling van Van de Velde en van der Horst dat een aantal nieuwe ontwikkelingen vaak eerdere, bijna vergeten vraagstellingen opnieuw op de agenda plaatsen. Dat klopt in het bijzonder voor discussies (zoals die rond linguïstische relativiteit of complexiteitverschillen tussen talen) die vanuit een streng universalistische visie bijna a priori uitgesloten zijn.

Tegelijkertijd bestaat zeker een methodologische afstand tussen de in essentie hermeneutische aanpak van de geesteswetenschappen, en de natuurwetenschappelijke methodes die opgang maken in de taalkunde. Maar ik heb eerder al beargumenteerd (Geeraerts, 2010b) dat die afstand niet onoverbrugbaar is. Aan de ene kant is de natuurwetenschappelijke methode niet een automatische, onafwendbare opmars naar de waarheid: wie de empirische cyclus – het kernstuk van de natuurwetenschappelijke methode – van nabij bekijkt, merkt dat ook in een op hypothesetoetsing gerichte methodologie interpretatie een cruciale rol speelt. En aan de andere kant kun je een empirische aanpak zien als een verbreding van de basis van het hermeneutische proces. De filoloog en de taalgebruikstaalkundige hebben immers gemeen te zoeken naar een beschrijving die maximaal onderbouwd is: de filoloog vraagt zich af welke lezing het beste past bij een voorliggende tekst en de informatie die over de

context ervan beschikbaar is; de taalgebruiksgebaseerde taalkundige gaat na welke hypothesen overeind blijven in het licht van de verzamelde experimentele en observationele gegevens. Daar liggen mogelijkheden voor convergentie: wanneer de methodologische rol van interpretatie centraal geplaatst wordt, kan wellicht een ware ‘digital humanities’ ontstaan die de geesteswetenschappelijke erfenis niet alleen in de visie op taal maar ook in de gehanteerde methode verbindt met de recontextualiserende, gebruiksbasede taalkunde.

Ik vat samen. De recente ontwikkelingen in de taalkunde zijn een endogene paradigmawisseling en niet een exogene stimulans voor een stagnerende discipline. Door hun recontextualiserende karakter vertrekken ze van een visie op taal die, ondanks de methodologische verschillen, dichter bij een oudere geesteswetenschappelijke benadering ligt dan in een gedecontextualiseerde, autonomistische kijk op taal het geval is.

Literatuurlijst

- Geeraerts, D.** (2010a). ‘Recontextualizing grammar: Underlying trends in thirty years of Cognitive Linguistics’. In E. Tabakowska, M. Choinski & L. Wiraszka (red.), *Cognitive Linguistics in Action: From Theory to Application and Back* 71-102. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Geeraerts, D.** (2010b). ‘The doctor and the semantician’. In D. Glynn & K. Fischer (red.), *Quantitative Methods in Cognitive Semantics: Corpus-Driven Approaches* 63-78. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Geeraerts, D.** (2015). ‘From structure to context. Modern linguistics from a distance’. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Studies in Greek Linguistics* 35: 35-51.
- Gries, S.** (2003). *Multifactorial Analysis in Corpus Linguistics: A Study of Particle Placement*. London: Continuum Press.
- Grondelaers, S.** (2000). De distributie van niet-anaforisch ‘er’ buiten de eerste zinsplaats. Doctorale dissertatie, Departement Linguïstiek KU Leuven.
- Langacker, R.W.** (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1.: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Tomasello, M.** (2003). *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Harvard: Harvard University Press.